

LÁSZLÓ VIRGIL

A feltámadás és az istenfiúság kapcsolata a Lk 20,34–36-ban

ABSTRACT

The Lukan version about the question of the Sadducees related to the resurrection of the dead has unique features comparing to the other synoptic gospels by adding own material to the story in Lk 20:34–36. The main goal of this article is the exegetical scrutiny of the claim that those who are counted worthy to the resurrection will be the sons of God being the sons of resurrection. Enumerating and arguing the possible pro and contra arguments and interpretative positions we come to the conclusion that the idea of God-sonship of the followers of Christ by Luke curiously but definitely pertains to the eschatological symbol universe of the New Testament.

1. A szadduceusok csapdája

A szadduceusoknak a feltámadással kapcsolatos kérdésfeltevése nemcsak a most vizsgált Lukácsnál, hanem a másik két szinoptikus evangéliumban egyaránt megtalálható.¹ E zsidó irányzatról az újszövetségen kívül Javárezst Josephus Flavius tudósításaiból vannak ismereteink. Elvetették a sors gondolatát, az ember szabad akaratát hirdették. Nem hittek a lélek halál utáni létében, az a testtel együtt pusztul el a halálban. Tagadják, hogy bárki a halála után jutalomban vagy büntetésben részesülhetne. Az ApCsel 23,8-ban olvassuk, hogy a szadduceusok azt állítják, hogy nincs feltámadás, sem angyal, sem lélek. A Tórán kívül nem fogadták el semmilyen más irat szentírási jellegű tekintélyét.² Utóbbi tény álláspontom szerint meg is magyarázza, hogy miért látják így az ember halál utáni perspektíváját: a Pentateuchosban nincs szó sem halál utáni továbbélésről, sem feltámadásról.

Igeszakaszunk mikrokontextusát az a megelőző történet alkotja, amelyben az adópénzre vonatkozó kérdésükkel a főpapok és az írástudók törbe akarják csalni Jézust. Vizsgált textusunkban a szadduceusok nem ilyen szándékkal szólnak Jézushoz, hanem egy a fent ismertetett sajátos teológiai felfogásukat indirekt módon alátámasztani látszó elméleti dilemmával hozakodnak elő a feltámadással összefüggésben. Álláspontjuk lényege, hogy Mózes nem rendelkezett volna a levirátusi sógorházasságot illetően, ha lenne feltámadás.

¹ Mt 22,23–33; Mk 12,18–27; Lk 20,27–40.

² PORTON: Sadducees, 893. A hivatkozott forráshelyek: Bell 2.162 (Flavius: A zsidó háború); Ant 13.293; Ant 18.16–17 (Flavius: A zsidók története).

2. A lukácsi redakció

Lukács egyértelműen a márki történetmenetet követi, azonban két ponton saját anyagot dolgoz bele.³ A 34–36. versek beillesztésének indokát Kocsis Imre abban látja, hogy Lukács valószínűleg Jézus válaszát akarta egyértelműbbé tenni, és azt bizonyos téves értelmezéstől megóvni.⁴ Tim Schramm azonban nem kizárólag az evangéliumíró egyéni megoldásának számlájára írja a különbséget. Forrás- és redakciókritikai vizsgálódásai nyomán megállapítja, hogy Jézus válaszában Lukács nem pusztán hozzáad a márki szöveghez, hanem figyelmen kívül hagyja a Mk 12,24b–25-öt, és egy más hagyományt illeszt be. Schramm ebben egy a márkitól eltérő, már meglévő tradícióvariáns befolyását látja.⁵

3. Egy „kellemetlen” jézusi mondas

Az, hogy a témánkat közvetlenül érintő Lk 20,34–36⁶ mennyire zavarba ejtő, mi sem jelzi jobban, mint az azt körülövező hallgatás, illetve maszatolás. Így például Pröhle Károly kommentárjában a 36. versben található istenfiúság és az ezzel összefüggő nem egyetemes jellegű feltámadás kérdésköréhez nem fűz hozzá egyetlen megjegyzést sem.⁷ Ortensio da Spinetoli a magyarázat feladatát azzal pipálja ki, hogy Lukácsot „nyilvánvalóan csak az igazak sorsa érdekli, akik részesülnek Krisztus feltámadásában és a megváltottak végérvényes állapotában”.⁸ Majd egy lábjegyzet erejéig mindehhez hozzáfűzi, hogy a „feltámadás problémája nem oldható meg e szöveg alapján, és erre támaszkodva nem korlátozhatjuk csupán az igazakra.”⁹ Ez utóbbi kijelentés újszövetségi teológiai kontextusban nyilvánvalóan igaz, hiszen a feltámadással kapcsolatban ettől eltérő tanításokkal is találkozunk az Újszövetség egészét tekintve.¹⁰ Azonban a Lk 20,36-ra vonatkozó exegézis szempontjából Spinetoli megközelítésmódjának felszínessége, vagy legalábbis hiányos volta napnál világosabb. Hiszen a lukácsi Jézus éppen arról beszél, hogy az isten-

3 A 34–36. és a 39–40. verseket.

4 KOC SIS: Lukács evangéliuma, 426.

5 SCHRAMM: Der Markus-Stoff bei Lukas, 170–171.

6 A 36. vers végével kapcsolatban a 2014-es RÚF szövege feladta a literális szöveghűséget, és az ott olvasható partícipiumi mellékmondat birtokos szerkezetét egy értelmező fordítással adja vissza: „...és Isten fiaivá lesznek, mivel feltámadnak a halálból”. A Magyar Bibliatársulat 1990-es új fordítása (ÚF) viszont még követte az eredeti megfogalmazást, ezért én is ezt preferálom: „Jézus így válaszolt nekik: »E világ fiai házasodnak és férjhez mennek, de akik méltónak ítéltetnek ama eljövendő világra, hogy részük legyen a halottak közül való feltámadásban, azok nem házasodnak majd, és férjhez sem mennek. Sőt meg sem halhatnak többé, mert az angyalokhoz lesznek hasonlók, és az Isten fiaivá lesznek, lévén a feltámadás fiai.«” (Lk 20,34–36)

7 PRÖHLE: Lukács evangéliuma, 302–303.

8 DA SPINETOLI: Lukács – a szegények evangéliuma, 633.

9 I. m., 633.

10 Érdekes módon a feltámadással részletesen foglalkozó első thesszalonikai levélben sincs szó egyetemes feltámadásról, csak a Krisztusban elhunytakéről, vö.: 1Thessz 4,16. Utóbbi igeszakasz erősen valószínűsíti, hogy a 14. verset is így kell értenünk. Valójában bár úgy tűnik, hogy Pál az 1Kor 15-ben eleinte általánosságban beszél a halottak feltámadásáról, végül ennek a mikéntjének a kifejtésekor mégis kiderül, hogy itt („csak”) a romolhatatlanságra való feltámadásról van szó.

fiúság a halottak közül való feltámadásra való méltónak ítéltetés nyomán valósul majd meg. Ez itt nem egy egyetemes lehetőség. Utóbbi csak akkor lenne igaz, ha mindenki feltámadna, és ezáltal mindenki Isten fiává lenne. Azonban így értelmetlennek válik az „akik méltónak ítéltetnek” kitétel.

A textustól való ódzkodás másik szembetűnő példája Gérard Rochais-nek az újszövetségi feltámadásbeszélésekkel kapcsolatos – egyébként rendkívül alapos – monográfiája, akinek az egész könyvében még csak utalás sem történik Lk 20-ra.¹¹ Gyakorlatilag ugyanez igaz a James Charlesworth szerkesztette, a feltámadás bibliai doktrínáját vizsgáló monográfiára, amelyben egyszer ugyan a feltámadással kapcsolatos szinoptikus igehelyek zárójeles felsorolásban szerepel a tágabb „Lk 20,27–40” megjelölés, de a témánkat illetően semmi más nem.¹² A magyar nyelven elérhető szentírási lexikonok is mostohán bánnak az üggyel. A Keresztyén bibliai lexikon „Feltámadás” szócikke még csak meg sem említi igeversünket,¹³ mint ahogy a Bibliikus teológiai szótáré sem.¹⁴

4. A textus értelmezése

E világ (αἰών) fiaival szemben tehát van egy csoport (οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου), amely méltónak találhatik arra, hogy elérje (τυχεῖν) ama másik világot és a halottak közül való feltámadást, azaz hogy részesedjen ezekben. A „méltónak találni” *passivum divinum*, amelynek cselekvő alanya Isten.¹⁵ A szövegből nem derül ki, hogy mitől válik valaki méltóvá erre a részesedésre. De az világos, hogy ez nem minden emberre vonatkozik. A személyi körrel kapcsolatban támpontot jelenthet a szintén Lukács saját anyagához tartozó Lk 14,2–4. Itt Jézus olyanoknak vendégségbe való meghívására buzdít, akik ezt nem tudják viszonozni. A 4. versben a következő jutalmat helyezi kilátásba: „Te pedig viszonzásban részesülsz majd az igazak feltámadásakor.” Itt is csak egy csoport, mégpedig az igazak feltámadásáról olvashatunk. Kézenfekvőnek tűnik tehát, hogy a Lk 20,35 „méltónak találtatottjaiban” a Lk 14,4 „igazait” vélelmezzük felbukkanni.

Egy olyan momentumra szeretném a figyelmet felhívni, ami a göröghöz képest a magyar fordításokban többnyire elsikkad. Szemben a Lk 14,4-gyel, ahol a viszonzásra utaló ἀνταποδοθήσεται ige valóban *futurumban* szerepel, a Lk 20,35–36-ban az egész görög mondat nyelvtani értelemben végig jelen idejű. Az eredeti szövegben nincs szó ugyanis „eljövendő” másik világról, csak „arról” a világról (τοῦ αἰῶνος ἐκείνου). A 35. versben a két főige: „házasodni” és „férjhez menni” (γαμοῦσιν és γαμίζονται) egyaránt jelen időben állnak, csakúgy, mint a megelőző, 34. versben a világ fiaira vonatkozóan. Tény, hogy az αἰών szó elsőrendűen világekorszakot jelöl és a távolra mutató névmással együtt egyfajta jövőidejűséget természetszerűleg implikálhat. Ugyanakkor a szembeállítás nem feltétlenül pusztán csak a jelen

11 ROCHAIS: Les récits de resurrection des morts dans le Nouveau Testament.

12 CHARLESWORTH: Resurrection, 36.

13 SZABÓ: Feltámadás, 470–472.

14 RADERMAKERS–GIRARD: Feltámadás, 362–370.

15 CARROLL: Luke, 406.

emberisége és a „mennyei” jövőé között áll fenn. A Lk 16,8-ban ugyanis teljesen a jelenre vonatkoztatva olvashatjuk, hogy „e világ fiai a maguk nemében okosabbak, mint a világosság fiai”. Jézus és tanítványai bár a jelenben, a jelenlegi αἰών-ban élnek, mégsem „e világ fiai”. Hozzá kell tennünk, hogy e tanítványi közösség – vezetőjükkal az élen – tényleg már aktuálisan is így élt: családjukat maguk mögött hagyva, a gyermeknemzésről lemondva.

Egy másik figyelembe veendő érv pedig a lineáris időfelfogás Isten szempontjából nem túl releváns volta. Erre történetünkön belül néhány mondattal később maga Jézus mutat rá, amikor a 38. versben kijelenti, hogy: „az ő [azaz Isten – L. V.] számára mindenki él”. Krisztus válaszában ez a csattanója egyébként a szadduceusi logika ellentmondásba torkoltatásával áll összefüggésben. Az Ex 3,6-ban az Úr Ábrahám, Izsák és Jákob Isteneként mutatkozik be. Mivel a szadduceusok nem hajlandók halál utáni perspektívában gondolkodni, ebből az is következik, hogy Isten kizárólag az élők Istene, nem pedig a holtaké is. Márpedig, ha Isten az élők Istene, akkor az ősatyáknak is élniük kell, különben az Úr nem nevezhetné magát Mózes idejében az ő Istenüknek.¹⁶

A „méltók” tehát eljutnak a halottak közül való feltámadásra. A 36. vers tanúsága szerint ők meg sem halhatnak többé, mert ἰσαγγελοι lesznek. Ez a szó *hapax legomenon*. A Mk 12,25-ben a ὡς ἄγγελοι hasonlító kifejezés szerepel: „mint angyalok”. Az ἴσος melléknév jelentése „egyenlő”, „megegyező”, „identikus”. Ez tehát egy erősebb hasonlóságot fejez ki, mint a márki változat. Azt, hogy ez a váradalom esetleg jelen lehetett a zsidóság körében már Jézus idejében is, alátámasztani látszik a Kr. u. 2. századi pszeudoepigráf irat, Báruk 2. könyve. 2Bár 51,9–10 szerint: „And time will no longer make them older. For they will live in the heights of that world and they will be like the angels and be equal to the stars.”¹⁷ A nagyjából újszövetség-kortárs etióp éneki Példázatok könyvében pedig az 1Én 51,4 szerint akkor majd az igazak mind angyalok lesznek a mennyben.¹⁸ Egyébiránt Jézus ilyen irányú válasza nemigen lehetett a szadduceus vitapartnerek ínyére, hiszen – mint már említettük – az angyalokban sem hittek.

Mi az, amiben a „méltók” az angyalokkal lesznek egyenlők, illetve hozzájuk hasonlók? Igen széles körű a szakirodalmi egyetértés abban a tekintetben, hogy a halhatatlanságban.¹⁹ Nem a házasság nélküli élet az összehasonlítás alapja, hanem a halhatatlanság. Az igazán nagy kérdés inkább az, hogy a halhatatlanságból miért következik egyfajta „mennyei cölibátus”?

Alan R. Culpepper szerint, mivel nem halnak meg, ezért nincs szükség immár sem házasságra, sem az utódnemzésre.²⁰ Ezt így önmagában véve nem találom túl

16 KOCIS: Lukács evangéliuma, 428.

17 „És az idő nem fogja öregíteni őket többé. Mert annak a világnak a magasságaiban laknak majd, és olyanok lesznek mint az angyalok, a csillagokkal lesznek egyenlők.” KLJN: 2 (Syriac Apocalypse of) Baruch, 638.

18 BLACK: The Book of Enoch or 1Enoch, 51. A posztmortális élet angyalok társaságában való eltöltése vagy angyali létformába való transzformáció a fentiekén kívül a következő extrakanonikus helyeken jelenik meg CARROLL szerint: 1Én 39,4–8; 2Én 22,6–10; Jub 15,27; Zofóniás apokalipszise 8,1–5; IQH 3,21–23; 11,13; IQS 11,5–9; CD 15,15–17. CARROLL: Luke, 406.

19 Ekképp értelmezik többek között: CULPEPPER: The Gospel of Luke, 389; MARSHALL: The Gospel of Luke, 741. NOLLAND: Luke 18:35–24:53, 966; CARROLL: Luke, 406; KOCIS: Lukács evangéliuma, 428.

20 CULPEPPER: The Gospel of Luke, 389.

logikus érvnek, már csak azért sem, mert a teremtéstörténetben házasság intézménye (1Móz 2,24) és az utódnemzés parancsa (1Móz 1,28) megelőzte a bűneset következményeként beköszöntő halál alá vetettséget (1Móz 3,22).

Joel B. Green álláspontja az, hogy itt Jézus valójában csak a levirátusi házasságot lehetetleníti el.²¹ A szaduceusok részéről a házasságkötésre vonatkozóan a 28., 29. és a 32. versekben mindvégig aktív igealak szerepel. A 34. versben azonban a Jézus szájából elhangzó, a nőkre vonatkozó *γαμίσκονται* ige passzív alakban áll,²² azaz arra mutat rá, hogy ők valójában „férjhez adatnak”. A levirátusi sógorházasság rendszerében a nők csak tárgyak; mint a családi név és vagyon továbbörökítésének szükségszerű hordozóeszközei vesznek részt saját, a jogrendszer által rájuk kényszerített eltárgyasításukban. A halál fenyegetésének megszűntével a sógorházasság intézménye okafogyottá válik.²³ Bármennyire is tetszetős Green megközelítése, bizonyos kétségeim ezzel kapcsolatban is felmerülnek. Akiket a házasság és az utódnemzés abban a másik világban már nem érint, azok a 35. vers tanúsága szerint nem a jelenben levirátusi házasságra kényszerített nők, sőt nem is csak a nők úgy általában, hanem azok, akik méltónak találtattak a halottak közül való feltámadásra. Ez pedig nem kis különbség! Másfelől, még ha nem is állna ott világosan a személyi kör megjelölése, amennyiben Greennek igaza lenne, Jézus felelete nem volna valódi válasz a szaduceusok által felvetett dilemmára. Jogászi nyelven szólva egy dolog az, hogy mi lesz majd az akkori tényállásokra vonatkozó „jogszabályi környezet”, és másik dolog, hogy mi van most. A most érvényes szabályozásnak reális ténybeli következményei lesznek a jövőben, amiket a későbbi már nem tud majd visszamenőleg orvosolni. Legfeljebb hasonló helyzetek újabb kialakulására nem lesz már mód. Lehet, hogy a feltámadás utáni „szép, új világban” már nem kényszerülne senki ilyen házasságot kötni, de mi van azokkal, akik a történelem folyamán ebbe a helyzetbe kerültek, és egyszer csak feltámadnak, és ténszerűen hét férjük volt? *Ad absurdum* ott áll a hét feltámadt férj és egy feleség. Amennyiben tehát a feltámadás hozadéka pusztán a sógorházasság intézményének a kiküszöbölése lenne, akkor a Green-féle Jézus lényegében elsiklik a szaduceusok problémájának érdemi megválaszolása elől.

Mielőtt egy harmadik megközelítést ismertetnék, néhány biblikus adalékot kell előrebocsátanom. A Zsolt 103,4 Septuaginta szerinti szövegében ez áll: „ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα”. Tehát Isten angyalai pneumaták/ruachok, csak úgy ahogy Jn 4,24 szerint Isten maga pneuma (πνεῦμα ὁ θεός). A kerubok Ezékielnél is Isten ruachjai.²⁴ Pál apostol az 1Kor 15,42.44-ben romolhatatlan lelki testről (σῶμα πνευματικόν) beszél a feltámadással kapcsolatban. Mindezek tükrében érdekes felvetés Bujti Ferencé. Ő az angyalokra, illetve a feltámadottakra jellemző pneumatikus jellegnek a nemi polaritásfelettségéből kiindulva közelíti meg a kérdést, azzal, hogy az evangéliumok lapjain élénk táruló, a jézusi tanítványsággal járó jelenbeli házasság- és utódnemzés-kerülést is ezen állapot tudatos elővéte-

21 GREEN: The Gospel of Luke, 721.

22 A szaduceusok szájából elhangzó mondatokban a 28., 29. és a 32. versekben mindvégig aktív alak szerepel!

23 Ezt lényegében CARROLL is kimondja, de ő emellett – némileg homályosan – utal a házasságnak mint olyannak a halállal együtt való hátrahagyására is. CARROLL: Luke, 406.

24 Ez 1,12.20.21, 10,17.

lezésének tulajdonítja. Szerinte a biológiai élet (βίος) az, amely alá van vetve a nemiség kettősségét magában foglaló törvényeknek és az élet biológiai továbbadására irányuló igénynek. A pneuma élete (ζωή) azonban már felette áll a nemi polarításoknak.²⁵ Ez az álláspont bár hasonlít a fent ismertetett Culpepperéhez, attól abban különbözik, hogy nem egy szükséghelyzet (az eddigi halandóságból fakadó házasság- és utódnemzés igénye) elmúlását tekinti alapnak, hanem hogy a kvázi ontikus jelleg megváltozása mintegy habituális jellegű változással is jár. Ez egyébként nagyon is rímel a jézusi mondat logikájára.

Ehhez érdekesség-, illetve némileg kontrasztképpen annyit fűznék hozzá, hogy a héber hagyomány tud arról, hogy angyalok utódokat nemzettek, hiszen a Gen 6,1–4-ben szereplő „istenfiakat” ebben az irányban értelmezte az intertestamentális zsidó apokaliptika.²⁶ Márpedig amikor az istenfiak asszonyokat vesznek nőül és utódokat nemzenek, éppen akkor olvashatjuk a következőket: „Akkor ezt mondta az ÚR: Ne maradjon lelkem örökké az emberben, hiszen ő csak test! Legyen az életkora százhusz esztendő!” Az újszövetségi Júd 6 pedig olyan angyalokról beszél, akik nem becsülték meg a fejedelemségüket, hanem elhagyták saját lakóhelyüket. és most örökkévaló bilincsekben és sötétségben várnak az ítéletre. Ugyanígy beszél a 2Pt 2,4 bűnbeesett angyalokról. A tanulság tehát, hogyha az angyalok engednek a nemi csábításnak és földi módon szaporodnak, abból nem sül ki jó és elveszítik a rangjukat, sőt az emberek is pórul járnak, Isten *ruach*-ja nem marad bennük örökké. Azt is mondhatnánk, hogy a bukott angyalok mitikus történetében mintha éppen a Lk 20,34–36 inverzét látnánk.

Végül eljutunk a vizsgált textus témánk szempontjából jelentős pontjához: akik méltónak találtattak, azok „az Isten fiaivá lesznek, lévén a feltámadás fiai”. Végző soron az, hogy a RÚF akképp adja vissza az utolsó mellékmondatot, hogy „mivel feltámadnak a halálból”, egyáltalán nem félrefordítás. Culpepper szerint ez egy szemitizmus,²⁷ amit Nolland szellemesen úgy ad vissza, hogy „lukácsi septuagintizmus”.²⁸ A kifejezés szabatos definíciója Green megfogalmazásában: „The Third Gospel often depicts persons, both male and female, as »sons of...« not as a matter of literal descent, but as a way of denoting their character, their dispositions, their behavior.”²⁹

John Nolland – Eduard Schweizer nyomán – úgy véli, hogy az istenfiúságnak itt a mennyei rendben elnyert tagsághoz kapcsolódó méltóság kifejezéséhez van köze. Hiszen a Gen 6,2-ben és az 1,6-ban az istenfiak helyén a Septuaginta „angyalokat” hoz.³⁰ Ebből tehát az következik, hogy mivel az angyalok Isten fiai, ezért az angyalokkal egyenlő állapotba kerülő feltámadottak is ebben a méltóságban

25 BUJI: Házasság pro és kontra Krisztus szerint, 20.

26 Például Énók első könyve, illetve a Jubileumok könyve.

27 CULPEPPER: The Gospel of Luke, 389.

28 NOLLAND: Luke 18:35–24:53, 366.

29 „A harmadik evangélium gyakran úgy ábrázol személyeket – férfiakat és nőket egyaránt –, mint »valaminek a fiai«, de nem szó szerinti leszármazás kérdéseként, hanem mint ezzel mintegy jelezve rájuk jellemző sajátosságukat, hajlamaikat, magatartásukat.” GREEN: The Gospel of Luke, 720. Ezzel a szerkezettel találkozunk például Lk 3,7–9; 10,6; 16,8 igehelyeken is.

30 NOLLAND: Luke 18:35–24:53, 966.

részesülnek. Howard L. Marshall és Luke Timothy Johnson egyaránt bírálják ezt az álláspontot. Mindketten rámutatnak arra, hogy a lukácsi szöveg szerint az Isten fiaivá válás oka a feltámadás. Párhuzamként hozzák fel Jézus istenfiúságának az ő feltámadásával összefüggő kinyilvánítását. Marshall a Zsolt 2,7-et Jézusra alkalmazó ApCsel 13,33-ra hivatkozik: „... azt az ígéretet, amelyet az atyáknak tett Isten, beteljesítette nekünk, az ő gyermekeiknek, amikor feltámasztotta Jézust”. Ahogyan meg van írva a második zsoltárban is: „Fiam vagy te, ma nemzetelek téged.”³¹ Johnson pedig Róm 1,4-gyel érvel: „a halottak közül való feltámadásával Isten hatalmas Fiának bizonyult”.³²

Amennyiben Nollandnak adnánk igazat, úgy azt mondhatnánk, hogy egy az ószövetségből jól ismert istenfiúság-típus, mégpedig a mennyei udvartartás tagjai istenfiúságának egy újszövetségi adaptációja tárul elénk. A lukácsi szöveg nyelvteni vizsgálata azonban véleményem szerint inkább Marshall és Johnson álláspontját támasztja alá. A 35. versbeli megfogalmazásban a hangsúly nem azon van, hogy az istenfiúság elnyerése az angyali létforma ontológiai státuszába való bekerülésből fakadna.³³ Ez a két momentum ugyanis a *καὶ* kötőszóval egymás mellé rendelve együttesen szolgál a halhatatlanság indokául. Az istenfiúság viszont szövegileg egyértelműen a feltámadásban való részesedés függvénye. Egy már idézett participiumi mellékmondat jelöli meg a „méltónak találtottak” istenfiúságának okát: „οἰοί εἶσιν θεοῦ τῆς ἀναστάσεως οἰοί ὄντες”.

Mindezek nyomán beláthatjuk, hogy miért sorolható a Pálnál, Jánosnál és Máténál egészen más összefüggésekben használt „istenfiúság”, „istengyermekség” gondolata e sajátos és egészen egyedi lukácsi igehely fényében az újszövetség eszkatológiai szimbólumvilágához is.

Felhasznált irodalom

- BLACK, M.: *The Book of Enoch or IEnoch*, Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha 7., Leiden, Brill, 1985.
- BUJII F.: Házasság pro és kontra Krisztus szerint, in *Igen* 13 (2001/4), 18–20.
- CARROLL, J. T.: *Luke: A Commentary* (The New Testament Library), Louisville, KY, Westminster John Knox Press, 2012.
- CHARLESWORTH, J. H. et al.: *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine*, New York–London, T&T Clark, 2006.
- CULPEPPER, R. A.: *The Gospel of Luke* (The New Interpreter's Bible in Twelve Volumes: Vol. IX.), Nashville, TN, Abingdon Press, 1995.
- FLAVIUS, J.: *A zsidó háború*, Budapest, Talentum, 1999.
- FLAVIUS, J.: *A zsidók története*, Budapest, Talentum, 1999.
- GREEN, J. B.: *The Gospel of Luke* (The New International Commentary on the New Testament), Grand Rapids, MI, William B. Eerdmans, 1997.

31 MARSHALL: *The Gospel of Luke*, 742.

32 JOHNSON: *The Gospel of Luke*, 313–314.

33 Ez nem mond ellent annak, amit BUJII elmélete kapcsán kifejtettünk. A házasságnélküliség ugyanis pont ebből a státusz-, avagy jellegváltozásból fakad.

- JOHNSON, L. T.: *The Gospel of Luke* (Sacra Pagina Vol. 3), Collegeville, MN, Liturgical Press, 1991.
- KLIJN, A. F. J. (ford. és bevezetéssel ellátta): 2 (Syriac Apocalypse of) Baruch. in Charlesworth, J. H.: *The Old Testament Pseudepigrapha*, Vol. 1., Garden City, NY, Doubleday, 1983, 615–652.
- KOCSIS I.: *Lukács evangéliuma*, Budapest, Szent István Társulat, 1995.
- MARSHALL, L. H.: *The Gospel of Luke: A Commentary on the Greek Text* (The New International Greek Testament Commentary), Grand Rapids, MI, Paternoster Press–William B. Eerdmans, 1978.
- NOLLAND, J.: *Luke 18:35–24:53* (WBC Vol. 35c.), Dallas, Word Books, 1993.
- PORTON, G. G.: *Sadducees*, in Freedman, D. N. (ed.): *The Anchor Bible Dictionary* Vol. 5, New York, O-Sh. Doubleday, 1992, 892–897.
- PRÖHLE K.: *Lukács evangéliuma*, Budapest, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, é. n.
- RADERMAKERS, J.–GIRARD, R.: *Feltámadás*, in *Biblikus Teológiai Szótár*, Budapest, Szent István Társulat, 1986, 362–370.
- ROCHAIS, G.: *Les récits de resurrection des morts dans le Nouveau Testament* (SNTS Monograph Series 40), Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- SCHRAMM, T.: *Der Markus-Stoff bei Lukas* (SNTS Monograph Series 14), Cambridge, Cambridge University Press, 1971.
- SPINETOLI, O. da: *Lukács – a szegények evangéliuma*, Szeged, Agapé, 2001.
- SZABÓ Cs.: *Feltámadás*, in *Keresztyén Bibliai Lexikon*, 1. kötet, Budapest, Kálvin Kiadó, 2000, 470–472.